

---

 Prikaz
 

---

## Bogomir Kovač

### Političko-ekonomski ogledi

Nacionalna zajednica Crnogoraca Hrvatske  
i Disput, Zagreb, 2018, 358 str.

Istaknuti slovenski politički ekonomist Bogomir Kovač odavno je poznat hrvatskoj znanstvenoj javnosti, još iz 1980-ih, napose po svojoj izvrsnoj knjizi *Način proizvodnje i kritika političke ekonomije* (1988) i zapaženim intervencijama u teorijskim raspravama pred raspletom krize i raspadom socijalizma i SFRJ. Otkako su Slovenija i Hrvatska nezavisne nešto nam je udaljeniji iz zagrebačkog fokusa, tako da je bilo otežano ažurno praćenje njegove impresivne znanstvene i stručne aktivnosti o kojoj svjedoči čak 1513 unosa (uključujući mentorstva, intervjue i sl.) u njegovu službenom bibliografskom popisu. No, posljednjih godina autor se angažirao i u Zagrebu pa ga se može zamijetiti na našim stručnim skupovima, festivalima i u znanstvenim časopisima. U tom kontekstu pojavljuje se i ova njegova knjiga objavljena 2018. godine u Zagrebu. Radi se o izboru tekstova napisanih u rasponu od 30 godina (s jednom relevantnom iznimkom koja nastaje namjenski za knjigu) koje je urednički izabrao i sakupio Dragutin Lalović (te dijelom i preveo, uz pomoć Davora Gjenera i Zlate Smitke). Knjiga je podijeljena u tri dijela koji svojim naslovima (Politička ekonomija socijalizma; Politička ekonomija tranzicije; Političko-ekonom-

ska analiza kapitalizma) jasno zacrtavaju logički i povijesni slijed knjige. Radi se o presjecima koji se trude odgovoriti na tri ključna problemska sklopa koji su zaokupili i Sloveniju i Hrvatsku: pitanje implozije jugoslavenskog socijalizma, pitanje tranzicijskih tegoba i uspješnosti njihovog nadilaženja te pitanje izgleda suvremenog kapitalizma, odnosno situacije u kojoj se nakon nemirna tri desetljeća nalazimo.

Prvi dio knjige sadrži dva teksta izvorno objavljena u *Našim temama* 1988. i jedan izvorno objavljen kao poglavlje u knjizi *Rekvijem za socijalizam* (1990). Prva dva teksta bave se samom prirodom socijalizma, poglavito iz perspektive ili konkretno-historijskog stanja kombiniranja robne proizvodnje i nerobnih socijalističkih proizvodnih odnosa – odnosno s ciljem poimanja socijalizma koje ne ostaje na razini puke ideologije ili normativne ispraznosti. Treći tekst bavi se temom neučinkovitih iteracija reformi u socijalističkim porecima, uz očiti problem da se izostanak političkih reformi neuspješno nadoknađuje pokušajima ekonomskih reformi (što je i svojevrsni lajtmotiv cijele knjige). Drugi dio knjige posvećen je tranzicijskim dvojabama, pretežno iz perspektive Slovenije. Kao i prvi dio sadrži tri teksta, od kojih je prvi izvorno objavljen 1993. kao poglavlje u knjizi *Kako lastniniti slovenska podjetja*, drugi je izvorno objavljen 2006. u sklopu publikacije *Delovni zvezki Ekonomske fakultete*, a treći 2003. kao poglavlje u knjizi *Migracije, globalizacija, Evropska unija*. Prvi se tekst bavi tranzicijom slovenskih poduzeća u nove vlasničke odnose početkom 1990-ih – napose s obzirom na ravnotežu vlasništva i moći kod unutarnjih (zaposlenici) i vanjskih (banke, fondovi) vlasnika. U tom tekstu Kovač koristi kate-

gorijalni aparat korporativnog upravljanja ne bi li istražio učinak stvaranja privatnog sektora u kontekstu privatizacijskih eksperimenata. Drugi tekst je svojevrsni teorijski vrh knjige jer se dubinski bavi ključnom temom transformacije države blagostanja pod tenzijama različitih institucionalnih režima, ali i jasnih faza razvoja, koje Kovač naziva razdobljima optimizma (1945-1975), pesimizma (1980-2000) i reformizma (2000-2015). Treći tekst raščlanjuje dvojbe slovenske migracijske politike početkom 2000-tih. Iako na prvi pogled taj tekst ostaje proizvod konteksta u kojem nastaje, dublja analiza upućuje na izazove koji su danas u Hrvatskoj uvelike poznati (sve starije stanovništvo, kaotičnost migracija, ksenofobija dijela populacije).

Treći je dio knjige vjerojatno najzanimljiviji suvremenom hrvatskom čitatelju jer se bavi danas hitnim i nezaobilaznim pitanjima – pa je smisleno posvetiti mu veći prostor. Započinje tekstem “Politička ekonomija samoupravnog socijalizma – od europeizacije Jugoslavije do balkanizacije europskog projekta” (prvi put objavljenom u *Političkoj misli* 2012.). Tekst povlači paralele između tenzija i ciljeva imanentnih Jugoslaviji prije raspada i u današnjoj EU. Još važnije, upućuje na uzroke raspada Jugoslavije u neuspjesima ekonomskih reformi u 1960-im godinama upravo zbog temeljnih političkih i ekonomskih protuslovlja. Jugoslavija je u tom smislu bila društveni laboratorij s tradicijom promjene, u kojem usprkos brojnim pokušajima nikad nisu nadvladane temeljne proturječnosti. Tako autor pokazuje da institucionalni model federacije i republika nikad nije bio dobro definiran te da su političko-ekonomske reforme i stabilizacijski programi patili od uplitanja saveznih organa

u operativne odluke. Fokusira se na reforme 1960-ih godina koje su smjerale administrativni socijalizam pretvoriti u tržišni socijalizam. No, kako se moglo pristupiti “ekonomskoj konstrukciji tržišnog društva bez njegovih bazičnih institucija kao što su vlasnička prava, poduzetnička autonomija i sloboda djelovanja financijskog kapitala” (str. 198) dok su se prioritete nalazili više u promjenama ekonomskih politika nego u promjeni ekonomskog sustava, odnosno dok se na meniju uopće nije nalazila promjena političkog sustava ili promjena političkih elita? Reforme iz 1960-ih odvijale su se u dva značajna vala, od kojih je prvi pokrenut 1961. Taj val Kovač ocjenjuje prvenstveno kao *de facto* liberalizaciju tržišta rada (s rezultatom veće decentralizacije kolektivnog pregovaranja nego u tadašnjoj zapadnoj Europi) prijenosom odlučivanja o plaćama na menadžere i radnike, ali i pristupanjem međunarodnim trgovinskim integracijama sa zapadnim državama kroz GATT te rješavanjem pitanja poslovnih banaka i kreditnog sustava. Sva su tri aspekta tog vala reformi loše pripremana i izvedena, te je Jugoslavija ostala izložena volatilnosti tržišta iako je još uvijek bila nesposobna za brzo prilagođavanje takvim promjenama. Spas se tražio u inflatornom povećanju potrošnje kroz ekspanzivnu monetarnu politiku, no 1964. gospodarstvo zapijnje u stagnaciju. Godine 1965. kreće drugi val reformi na osnovi ideje stvaranja tržišta kapitala – operacionalizira se kao reforma deviznog tržišta, izvozne orijentacije, dohodovnih odnosa na razini poduzeća te stabilizacije proračuna. Taj je val bolje pripreman i u političkom i u ekonomskom smislu, no uskoro se povlači politička podrška pod teretom recesije u koju se gospodarstvo zapliće. Usprkos

tome postoji relevantna distinkcija u preferencijama republičkih vodstava, jer Hrvatska i Slovenija žele nastaviti reformu s ciljem brže tržišne transformacije, a ostala republička vodstva žele ju što prije ukinuti (str. 214), pa se tako već 1960-ih nazire obrazac političke i ekonomske krize koja kroz 1980-e priprema teren za tranzicijske dileme i raspad Jugoslavije.

Poglavlje “Uloga novca u metastrukturnoj promjeni tržišnog društva i globalna financijska kriza” (prvi put objavljeno u *Političkoj misli* 2009.) pomno rasvjetljava ključnu, ali teorijski često neprepoznatu ulogu novca u gospodarstvu. Tako se Kovač preko pojmova Bidetove metastrukturne teorije moderne “igra” s nedostajućim interpretacijama novca koji treba shvatiti ne kao sterilno i tehničko sredstvo razmjene, već kao isprepletenog s pitanjima tržišnih neuspjeha i politike. Priželjkivani je rezultat zapravo integracija monetarne i financijske ekonomije s ekonomskom teorijom. Poglavlje “Političko-ekonomska kriza kapitalizma i kriza njegove ekonomske teorije” (inicijalno objavljeno u *Političkoj misli* 2012.) inspirirano je knjigom *Karl Marx i politička ekonomija moderne* Daga Strpića. Argumentira kako je postojeća ekonomska teorija nesposobna shvatiti pojavu krize, a to je svrstava uz bok ostalim ekonomskim i teorijskim krizama u kojima je popravak postojećeg *mainstreama* nužan u trenutku u kojem postaje očitom njegova nemoć da riješi velika socijalna pitanja – što je najočitije u nemogućnosti predviđanja i rješavanja velikih kriza. Kovač, razvijajući misao Joan Robinson, zamjećuje tri takve krize ekonomske teorije od početka 20. stoljeća. Tridesetih godina prošlog stoljeća intervencionist Keynes nadomješta tržišno-orijentiranu neoklasič-

nu školu jer potonja nije mogla objasniti Veliku depresiju; nemogućnost kejnzijskog pristupa da objasni stagflacijsku krizu 1970-ih dovodi do novog zaokreta prema globalnom liberalnom kapitalizmu; taj se neoliberalni pristup 2007. našao pred sličnim tegobama, temeljem kojih se mogao očekivati novi zaokret. U takvom traganju za novim idejama Kovač vidi vrijednost Strpićeva projekta “moderne normale” – manje u vidu novog teorijskog sustava, a više u vidu metodologije traganja za osnovama takve analize. Napose je zanimljivo Kovačevo povlačenje Strpićeve analogije *matrix*-kapitalizma kao virtualnog, financijaliziranog kapitalizma jedan korak unazad te uspostavljanje suplementarne ideje *matrix*-ekonomije kao predmodernog i netržišnog stanja. Ova je kriza u logičkoj osnovi i poglavlja “Svjetska velika kriza i neofašističke tendencije novog barbarstva” (prvotno objavljenog 2015. u zborniku *Neofašizam – korijeni, oblici, sadržaji*). Kako pokazuje Kovač, ako se zakopamo u epochalno viđenje fašizma kao povijesne i neponovljive pojave, izmaknut će nam krajnje neugodna činjenica lakog prijelaza iz liberalizma u fašizam, tim lakša u vremenima ekonomske krize.

Konačno, “EU danas – trijumf pogrešnih ideja i institucija suvremenog kapitalizma” jedini je potpuno novi, dosad neobjavljeni Kovačev tekst u ovoj knjizi. Prati kriznu transformaciju EU kroz rješavanje fiskalnih kriza putem institucionalnih reformi koje nameću fiskalnu odgovornost članicama, iako ostaju centrifugalne tendencije i političke podjele. Logički luk knjige zapravo zatvara interpretacija Europske unije kao projekta dugotrajnog razvoja u vječitom odgovoru na krize. Sukcesivno produbljivanje ingerencija i proširivanje

integracija predstavlja sukcesiju antikriznih manevara koji na kraju dovode u pitanje funkcionalnost same integracije. Ta je upućenost EU na krize odraz ranije analize socijalističke Jugoslavije kao sustava koji reforme provodi u odazivu na sve veće krize koje postižu sustavno opasne amplitude. U tom svjetlu “EU postaje karikatura nekadašnjeg socijalizma i njegovog propadanja” (str. 331), što nam na koncu pruža ključ za čitanje cijele knjige.

Knjiga je u svojim najboljim trenucima suptilno razigravanje koncepata i pristupa izuzetno bogatog skupa autora – od Marxa, Keynesa i Schumpetera pa sve do Minskoga, Arrighija, Reinhardta i Rogoffa, ali i Poppera, Rortya, Sachsa, Sena i dr., uz usputna poantiranja na raznolikim primjerima iz književnosti i filma. Utoliko ona podrazumijeva barem osnovno predznanje čitatelja, no najviše će u njoj moći uživati oni koji se bave ekonomskom i političko-ekonomskom teorijom. Njima se svakako preporuča čitanje Kovačeve knjige (uz naročitu preporuku njezinog trećeg dijela). Stil pisanja je možda mjestimično donekle zahtjevan, ali se knjiga i više nego iskupljuje lucidnošću i iznimno razigranim nizom tema koje pokrivaju ključne političko-ekonomske prijepore iz slovenske, ali uvelike i hrvatske perspektive od kraja 1980-ih pa sve do danas. Poveznicu tih tema kroz tri desetljeća nudi zadnje poglavlje koje omogućava analitičku usporedbu strukturnih logika SFRJ i EU kao svojevrsnih motora na krizni pogon koji, vječito ograničeni političkim ogradama, ne uspijevaju provesti ključne transformacije, već mogu samo ubrzavati prema sve neizvjesnijem odredištu. Dakako, odredište SFRJ je poznato, što daje jeziv ton promatranju EU. Tako Jugoslavija postaje

upotrebljiva kao razbijeno zrcalo u kojem se može ogledati EU sa svojim vlastitim kobnim manama. A taj je pogled ključan upravo iz perspektive jedine dvije zemlje s iskustvom članstva u obje tvorbe: Slovenije, otkud dolazi autor, i Hrvatske, u kojoj je knjiga objavljena.

*Josip Lučev*

*Libertas međunarodno sveučilište*

---

Prikaz

---

## Stipe Buzar Realizam i teorija pravednog rata

Nacionalna zajednica Crnogoraca Hrvatske  
i Disput, Zagreb, 2020, 199 str.

U posljednjih 50 godina, poglavito nakon objavljivanja prvog izdanja *Pravednih i nepravednih ratova* (1977) Michaela Walzera, teorija pravednog rata postala je, nakon višestoljetnog *hiatusa*, popularna tema rasprave među politolozima i filozofima. Dok je ta teorija u minulim stoljećima bila ključna za formuliranje vokabulara o pravednom ratu, koji u 20. stoljeću ulazi u opću uporabu formulacijom suvremenog prava rata kao dijela međunarodno-pravnog korpusa, značajan nastavak filozofske tradicije javlja se tek nakon spomenutog Walzerova djela motiviranog velikim dijelom nenasilnim otporom američkih građana ratu u Vijetnamu. U domaćoj akademskoj zajednici na tom je polju ostvareno relativno malo, pa je, uz nekoliko članaka koji se